

דתישבו

פרשת שלח, תשע"ו, מספר 1175

סיפור המרגלים כרקע לשני פיוטים אפרים חזן

- 10 שְׁלַח לָךְ חֲכָמִים נְבוֹנִים וְשָׂרִים
שְׁלַח לָךְ טוֹבִים יִהְיוּ מוֹסְרִים
שְׁלַח לָךְ יְרָאִים אֶל-וַיִּשְׂרִים
שְׁלַח לָךְ כְּלוּלִים בְּכֶסֶף כְּפֹרִים
שְׁלַח לָךְ לְקוֹחִים מְצוּעַן מְצָרִים
שְׁלַח לָךְ מוֹשְׁלִים בְּרוּחַם וְנַעֲצָרִים
15 שְׁלַח לָךְ נְשִׂאִים כְּנִים נִזְכָּרִים
שְׁלַח לָךְ סוֹקְרִים בְּעֵין וְנִזְהָרִים
שְׁלַח לָךְ עֲמָלִים בְּתוֹרָה וּכְשָׂרִים
שְׁלַח לָךְ פְּקוּדִים בְּיוֹפֵי אֲמָרִים
שְׁלַח לָךְ צְנוּעִים בְּכוֹשֶׁר מְיוֹקְרִים
20 שְׁלַח לָךְ קְרוֹאִים בְּכוֹחַ עֲזוּרִים
שְׁלַח לָךְ רָצִים גְּבָאִים וְחוֹזְרִים
שְׁלַח לָךְ שְׁלֵמִים בְּלֵי מוֹם נְצוּרִים
שְׁלַח לָךְ תְּמִימִים לְעָרֵי מְבַצְרִים
הַמְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים
25 וַיִּשְׁלַח אוֹתָם, כּוֹלָם אֲנָשִׁים
וַיִּשְׁלַח אוֹתָם בְּקִי בְּקִדּוּשִׁים לֹא נִכְלָמִים
בְּלִכְתָּם מְקוּדָשִׁים
וּבְשׁוּבָם הָיוּ בּוֹשִׁים
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְשׁוֹלְשִׁים
וּבְשׁוּבָם נַעֲשׂוּ טַפְשִׁים
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְחוּמָּשִׁים
וּבְשׁוּבָם נִמְשְׁלוּ עֵקֶשִׁים
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְחוּדָשִׁים
וּבְשׁוּבָם חִזְרוּ חֲבוּשִׁים
30 בְּלִכְתָּם הָיוּ מוֹשְׂרָשִׁים
וּבְשׁוּבָם שָׁבוּ לְטוֹשִׁים

כמה מעלות טובות ותכונות מופלאות מונה הפייטן במרגלים: גיבורים, מלומדי מלחמה, יפים וברורים, חכמים ונבונים, יראי השם, מוכרים וידועים, זהירים במצוות ולמדנים. בקיצור, כלילי השלמות. וכל המעלות הללו לא עמדו להם, שכן "בְּלִכְתָּם מְקוּדָשִׁים וּבְשׁוּבָם הָיוּ בּוֹשִׁים". אלף שנים אחרי יניי, במאה ה"טז, יעמוד פייטן אחר, איש ארץ ישראל אף הוא, רבי ישראל נג'ארה, ויפייט את פרשתנו. מצוקות הגלות, הטראומה של גירוש ספרד והקץ המתמשך ללא כל סימן נראה לעין של גאולה, כל אלה הביאו את רבי ישראל נג'ארה להחזיר את הקריאה "שְׁלַח לָךְ אֲנָשִׁים" אל אומרה ולהפנותה לקב"ה:

עיקרה של פרשתנו הוא סיפור המרגלים: שליחתם על ידי משה, המשימות שהוטלו עליהם, התשובות שהביאו בידם ובעיקר הפרשנות והמסקנות שהם הציעו לעובדות. שאלות רבות עולות למקרא הסיפור הזה, החל בשאלה מה היה, למעשה, חטאם של המרגלים? והלוא הם ענו בהתאם למשימות שהוטלו עליהם. שאלות אחרות מתעוררות בעקבות ההשוואה בין סיפור המרגלים בפרשתנו לזה שבדברי התוכחה של משה בספר דברים. דיונים פרשניים מעניינים עוסקים בהתנהגותם של יהושע וכלב ובנאמנותם, כל אחד על פי דרכו. בין הפשט לדרש נבנים רעיונות שבהשקפה, כגון שאלת סמיכות הפרשיות בין פרשת המרגלים לפרשת מרים, והתגובה החריפה ל"בכיייה של חנם" הגוררת אחריה "בכיייה לדורות". הפרשנות עוסקת בכל זה בהרחבה, ואנו, כדרכנו, נציע את זווית הראייה של הפיוט לחלק מן הנושאים הללו. כנגד המרגלים שמאסו בארץ חמדה, נציג את הפרשה באמצעות שני פיוטים שנוצרו בארץ חמדה בידי פייטנים שחיו ופעלו בארץ ישראל. כפל הפנים של אמונה ונאמנות מחד גיסא ושל חוסר ביטחון ופקפוק מאידך גיסא משתקף היטב ב"מהפך" שחל באישיותם של המרגלים. מהפך זה מובלט ומודגש בפיוטו של יניי לפרשתנו. יניי בונה את הפיוט על הדרשה למילים "כולם אנשים" (במד"ר טז, ה ועוד), ומגלגל אותה בכ"ד טורים באקרוסטיכון א"ב, בכינויים ובתארים המציינים שלמות, נאמנות ותכונות ראויות. מכאן לתיאור המהפך הגדול בין "לכתם" ל"שובם": "בְּלִכְתָּם מְקוּדָשִׁים וּבְשׁוּבָם הָיוּ בּוֹשִׁים".

ובכן לך תעלה קדושה
שְׁלַח לָךְ אֲנָשִׁי חֵיל גְּבוּרִים
שְׁלַח לָךְ בְּרִי לֵב יָפִים גְּבָרִים
שְׁלַח לָךְ גְּבָרִים יִהְיוּ בְּרוּרִים
5 שְׁלַח לָךְ דּוּמִים לְאֲרִיּוֹת וְנִמְרִים
שְׁלַח לָךְ הוֹמִים בְּחַרְבוֹתָם דּוֹקְרִים
שְׁלַח לָךְ וְוֹתִיקִים בְּשֵׁאל מְסַפְרִים
שְׁלַח לָךְ זְהוּרִים בְּכָל חוֹק חוֹזְרִים

* אפרים חזן הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ מילים שקריאתן מסופקת לא נוקדו, כמקובל במהדורות הפיוט.

הגלות, והשוו תה' פד:ד: "גם צפור מצאָה בית וְדָרוֹר קָן לָהּ". 14. אל... קולי: לא אחדל מתפילתי לגאולה עד אשר תתקבל לפני הקב"ה. 15. עיף ויגע: כינוי לישראל בגלות, על פי דב' כה:יח. לדבירי והיכלי: לבית המקדש בבניינו. 16. אל...

ובשלישים: זו שמחת הגאולים ושירת הגאולה. כאמור, הדובר העביר את הציווי שהטיל הקב"ה על משה: "שלח לך אנשים", והפנה אותו לקב"ה עצמו. מעתה זו תפילה שמתפללת כנסת ישראל "א-ל ראשון / לפדות צאן / שלח-לך אנשים". הצירוף "שלח לך אנשים" עולה אמנם מן הפסוק שבפרשה, אך בשירנו המילה "לך" רומזת לגאולת השכינה, הנמצאת בגלות עם ישראל, בבחינת "עמו אנוכי בצרה", והופכת את הפסוק על פניו.

מלבד הפסוק המתהפך, המשמש כרפרין, נזכר עניין הפרשה בטור השישי "שלחת מקדם תרים / לתור ארץ וצמחה", כך באזכור "ניטרלי" לכאורה, הוא מציג את סיפור המרגלים שנשלחים לתור את הארץ להתחזק ולקחת מפרי הארץ. הכישלון ידוע, ואין הוא מתארו במפורש אלא רומז אליו במילה "מקדם", המעומתת עם המילה "עתה". אז מקדם "מאסו בארץ חמדה", ועתה מתפללת כנסת ישראל "קרן עמך תרים".

הצימוד "תרים" – צורת בינוני משורש תו"ר במשמעות של מרגלים התרים את הארץ, כנגד "תרים" – צורת עתיד לנוכח משורש רו"ם, ממחיש היטב את ההבדל בין "אז" ל"עכשיר". המחשה זו מתחזקת בעקבות השימוש הכפול במילה "לתור" – פעם במשמעות "לרגל", ופעם במשמעות "לחפש ולבקש". המשמעויות המעומתות הללו מתחזקות על רקע המצלול המתחזק על ידי הצירוף "ברית בין הבתרים", זכותו של אברהם וההבטחה שנלוותה לברית זו "ודור רביעי ישובו הנה".

חיבור בקשת הגאולה ליציאת מצרים עולה בטור הפותח: "מושיב יחידים מוציא אסירים". זהו שיבוץ מתהלים סח:ז, המביא לשיר את מדרשי הגאולה הקשורים בפסוק זה, כפי שצוין בביאור.

ישראל בגלות הם "עדרים נדודים" על דרך "שֶׁה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל", ועדרים אלה מייחלים כי הקב"ה יקבצם ויפקדם בבחינת "פִּקְדוֹ פִּקְדוֹתֶי". הכינוי "צאן קדשים" לישראל מחזק את ציור הצאן בגלות, מן הציורים השגורים בשירים בנושא הגאולה, ומן השכיחים ביותר בשירת ר' ישראל נג'ארה.

ציור אחר לגלות הוא "פח יוקשים" שבו לכודה הנפש כציפור, והיא מבקשת להימלט.

"א-ל ראשון / לפדות צאן / שלח לך אנשים". טור זה נקבע כרפרין לשיר והוא חוזר אחרי כל אחת ממחזורות השיר. לאמור, על הקב"ה לשלוח "אנשים" במשמעות החיובית הטמונה במילה זו, והם יפדו את הצאן כמשה וכדוד בשעתם:

י-ה הא-ל מושיב יחידים / מוציא אסירים חפשים
קבץ עדרים נדודים / ופקוד את-צאן קדשים
עד-אן יהיו לעבדים / ולשפחות נכבשים
א-ל ראשון, לפדות צאן / שלח-לך אנשים
א-ל ראשון 5

שלחת מקדם תרים / לתור ארץ וצמחה
עתה קרן עמך תרים / קום לתור לו מנוחה
וזכור ברית בין בתרים / אל-עם מטוב נואשים
א-ל ראשון

ראה גואלי חי, כי פור / התפוררה תוחלתי
וכמעט חדלו לספור / רבי שנות גלותי
אנא תן נפשי כצפור / נמלטה מפח יוקשים
א-ל ראשון

אל-א-להי אשוע / עד אשר ישמע קולי
ישיב עיף ויגע / לדבירי ולהיכלי
אל-ציון אהיה נוסע / בשמחה ובשלישים
א-ל ראשון 15

1. י-ה... אסירים: על פי תה' סח:ז ומדרשו בתנח"ב, יא: "מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בפושרות" (תה' סח) אין בכושרות אלא חדש שהוא כשר לא חמה ולא גשמים". 2. קבץ: על פי ברכת "קיבוץ גלויות" בתפילת העמידה. עדרים נדודים: כינוי לישראל הנודדים בגלות על דרך: "ראיתי את כל ישראל נפצים אל הקרים פצאן אשר אין להם רעה" (מל"א כב:יז), והשוו רשב"ג "שדודים נדודים תקבץ / אל נוה מרבץ" (שירי קודש, עמ' 541). צאן קדשים: כינוי לישראל על פי יח' לו:לח. 5. א-ל ראשון: כינוי לקב"ה. שלח לך אנשים: בראשית פרשתנו (במ' יג:ב), וראו דברי ההקדמה לפיוט. תרים: הם המרגלים, על פי במ' יד:ו. לתור ארץ וצמחה: על פי במ' יג:טז. 7. קרן עמך תרים: תעלה ותנשא, על פי תה' קמח:יד. לתור לו מנוחה: לחפש, על פי במ' י:לג. "וַיֵּאָרוֹן בְּרִית ה' נִסֶּע לְפָנֵיהֶם... לתור להם מנוחה". 8. וזכור... הבתרים: זכור את אברהם ואת הברית שכרת עמו. מטוב נואשים: שהרי הגלות נמשכת ומתמשכת ואין לה קץ. 10. גואלי חי: כינוי לקב"ה על פי איוב יט:כה. פור התפוררה: על פי יש' כד:יט. 11. וכמעט... גלותי: מרוב שנות גלות כמעט ואין מספר. על פי בר' מא:מט: "עד כי חדל לספר כי אין מספר". 12. אנא... יוקשים: על פי תה' קכד:ז, ופח היוקשים הוא

עיצוב זה של מצוקות גלות ושאלות הקץ הופך את הדרישה "לפדות צאן / שלח-לך אנשים" לנחרצת במיוחד, ולהעמדתה כרפרין בשיר כולו. התגובה למימושה של בקשה זו היא "אל-ציון אהיה נוסע / בשמחה ובשלישים", והרפרין חוזר כהד ומסיים את השיר "אל-ראשון, לפדות צאן / שלח-לך אנשים".

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

משורר תהלים מכריז "הפח נשבר וְאֶנְחָנוּ נְמַלְטָנוּ" (תה' קכד:ז).

ציור הציפור המבקשת להימלט מתחבר לציור אחר של ציפור בתהלים פד:ד: "גם צפור מצאה בית וידור קן לה". מזמור שכולו געגועים למקדש ולקרבת אלוקים.

כמה וכמה סגולות שיר ודרכי ניסוח משמשים את הפייטן לעיצוב התיאורים של מצוקות הגלות ולרקימתם: "עדרים נדודים"; "לעבדים ולשפחות נכבשים"; "עם מטוב נואשים"; "פור התפוררה תוחלתה"; "פח יוקשים" ו"עניף ונגע".

הפיזור, השעבוד הקשה, המלכודת ובעיקר הייאוש הגדול – כל אלה משקפים היטב את תחושת הדורות שלאחר גירוש ספרד, ומובילים את הדובר לשאול על קץ הגאולה המתמשך בלשון "ופקוד", וכן לחזור על השאלה הנצחית "עד אן".

עיקר חידושו של שירנו בעניין זה הוא בצירוף "וכמעט חדלו לספור רבי שנות גלות", המגייס את הפסוק מבראשית מא:מט: "ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספור כי אין מספר". בכך הפייטן ממחיש את אורך הגלות שאין לה קץ...